

L'observatori de la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes de cala Magraner durant la Guerra Civil

Pau Tomàs Ramis, Cels Calviño Andreu

A la comunicació «L'observatori de la Red de acecho i el d'Observació i Vigilància de Costes de Porto Cristo. Guerra Civil i II Guerra Mundial», publicada en aquesta mateixa edició de les Jornades d'Estudis Locals de Manacor, exposam els motius que feren necessari establir, baix el prisma de l'exèrcit nacional, diferents xarxes de vigilància de defensa activa per detectar possibles i probables atacs per part de les forces aèries o navals republicanes tant a objectius militars com a població civil durant la Guerra Civil. Una aviació decidida a atacar objectius fent bombardejos era molt difícil d'aturar. Ja deia el coronel en cap de defensa passiva contra atacs aeris Benjamín Llorca en una conferència radiada el mes de maig de 1937: «[...] me dirigi al pueblo mallorquín diciendo que los ataques aéreos no podían evitarse.¹ Però amb aquestes xarxes d'observació i vigilància, i immediata transmissió d'informació a les centrals de comandament, s'obligava els avions atacants a volar a una alçada molt superior a l'habitual per evitar ser descoberts de forma prematura, dificultant-los així la tasca pretesa, i donava un temps molt valuós tant a les autoritats com a les poblacions per posar en marxa els protocols de defensa passiva antiaèria² que permetien, tal com

1 Josep MASSOT I MUNTANER (1998), *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, p. 216.

2 Vegeu-ne els aspectes generals a Pau TOMÀS RAMIS (2017), «Els Comitès Locals de Defensa Passiva Antiaèria. Un decret republicà utilitzat pels feixistes en temps de guerra (I)». *Llucmajor de pinte en ample*, núm. 404 (desembre), p. 45-47, i Pau TOMÀS RAMIS (2018), «Els Comitès Locals de Defensa

Llorca manifestà en una altra ocasió, que «pueden aminorarse, por lo menos, los daños de la Aviación sobre las poblaciones».³ El mes de maig de 1937 es publicava a *El Correo de Mallorca*:

Según nuestras referencias, los aviones de la canalla marxista han venido sobre nuestra ciudad por la bahía, a gran altura, bajando rápidamente e intentando entrar en la zona del casco de la población para bombardearla.

Esta vez sus criminales propósitos no han podido ser logrados como deseaban, pues nuestros cazas les han salido al encuentro, tiroteándolos y ametrallándolos y haciéndoles huir cobardemente, por la parte de Génova, a gran velocidad.

A més, el diari deia: «Los servicios de la Defensa antiaérea y protección han funcionado perfectísimamente»,⁴ fet que reforçava també el paper i la moral de les xarxes tant de Red de acecho com d'Observació i Vigilància de Costes que s'intentaven mostrar com a sistemes que funcionaven perfectament i transmetre, tot i els bombardejos, una sensació de tranquil·litat a la població. El cap d'Antiaerònautica informava:

*Para conocimiento del público en general y satisfacción de los elementos de la Defensa Activa, Cazas y Baterías, me complazco en hacer pública la noticia de que uno de los aparatos que bombardearon Palma no regresó a su base y dos aviadores resultaron muertos.*⁵

Així i tot, l'eficàcia dels observatoris no era cent per cent fiable i, com deia Llorca, no tots els bombardejos es podien evitar:

Los aparatos piratas, han llegado volando a gran altura, y luego han venido hacia Palma planenado, para que el ruido de los motores no llamara la atención de los encargados de vigilancia.

Los aviones han permanecido volando sobre Palma brevisimo tiempo, por temor, indudablemente, a nuestros cazas que, apresuradamente se han elevado para entablar la lucha con los visitantes, mas éstos no han dado pie al combate [...]»⁶

Les instal·lacions de cala Magraner, situades dins la possessió de l'Hospitalet Nou o d'en Vives, al terreny conegut com la Punta des Moro, formaven part de la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes pertanyent a l'Exèrcit de Terra. Aquesta xarxa arriba a comptar amb molts més observatoris que la Red

de acecho de l'Arma d'Aviació. Segons conta Josep Massot (1998, 193), a l'*Air Report of Majorca* redactat el 1938 pel capità de corbeta Brown, pertanyent a la Royal Navy anglesa, a la costa hi havia un punt d'observació aproximadament cada cinc milles,⁷ els quals cobrien tota la Serra de Tramuntana connectats tots per telèfon amb el quarter d'Aviació de Palma, ubicat al moll. Invariablement cada cinc minuts s'obtenia algun tipus d'informació d'aquesta xarxa.

No només a la zona de Tramuntana sinó a tot Mallorca els observatoris eren nombrosos i formaven una xarxa perimetral a l'illa, on era molt complicat que algun aparell, marítim o aeri, penetrés per sorpresa.

Fins feia poques dècades les guerres només es lliuraven als fronts de batalla i les zones geogràfiques no localitzades en aquests fronts podien desinhibir-se'n en major o menor mesura, tot i que les seves nacions formassin part del conflicte. Però amb l'entrada de la força aèria com un element més de guerra el perill s'estenia absolutament a tota la població perquè ara qualsevol indret o territori dels països bel·ligerants podia patir atacs i bombardejos. Quan esclata la I Guerra Mundial l'aviació és una disciplina molt poc evolucionada i poques nacions veuen la necessitat d'haver de crear defenses específiques antiaèries. El nombre d'aparells de què disposaven els diferents països en conflicte el 1914 ens dona una mostra de la baixa incidència que devien tenir en l'evolució de la guerra. Eduardo Munilla (1951, 372) ens en dona les següents dades: Gran Bretanya 130, França 400, Rússia 400, Alemanya 470 i Àustria 120. En contraposició i per apreciar el grandios augment que tengué la presència aèria en èpoques posteriors basta veure un dels titulars del *Correo de Mallorca* un mes i poc abans de l'aixecament feixista contra el govern de la II República: «La aviación y la guerra. En Europa existen más de 40.000 aviones y más de 100.000 pilotos»,⁸ on a més s'explicava que es «calcula que las fábricas de aviones de Hitler producen en una proporción de quince aviones de combate por día» i xifrava la potència aèria d'Espanya en 500 avions, o podem fixar-nos en una dada donada per E. Munilla (1951, 379) referida a la II Guerra Mundial i a l'aviació dels Estats Units on diu que entre l'agost de 1942 i el juliol de 1944 l'aviació americana havia patit l'avarria de 21.455 avions i n'hi havien tomat 903.

Les primeres defenses antiaèries eren molt poc evolucionades i eren simplement adaptacions o modificacions de les utilitzades en campanya. Però aquests

Passiva Antiaèrea. Un decret republicà utilitzat pels feixistes en temps de guerra (II)». *Llucmajor de pinte en ample*, núm. 405 (gener), p. 38-41, o d'una forma molt més extensa i detallada a Josep MASSOT I MUNTANER (1998), *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*.

3 Josep MASSOT I MUNTANER (1998), *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, p. 209.

4 *El Correo de Mallorca*, «Los aviones rojos vuelven a bombardear salvajemente la población de Palma», 26-V-1937, p. 3.

5 *El Correo de Mallorca*, «De los pasados bombardeos de Palma», 31-V-1937, p. 1.

6 *El Correo de Mallorca*, «Los aviones rojos han cometido una nueva salvajada bombardeando la población civil de Palma», 24-V-1937, p. 3.

7 Hi havia molts més observatoris que els que formaven la Red de acecho. Gràcies a la documentació que hem pogut consultar a l'Arxiu Militar sabem que, mentre que d'aquella Red hi arribà a haver 25 observatoris, l'observatori ubicat a Ca Madò Pilla (Valldemossa) el mes de novembre de 1938, quan s'hi pressuposten les obres per fer un allotjament per la tropa, és consignat amb el número 93.

8 *Correo de Mallorca*, «La aviación y la guerra. En Europa existen más de 40.000 aviones y más de 100.000 pilotos», 12-VI-1936, p. 1.

avions, pocs al principi però que anaren augmentant en nombre així com avançava la guerra, començaren a fer atacs de tot tipus, fet que provocà que els sistemes de defensa i vigilància antiaeròutica s'haguessin de millorar. Els avions augmentaven les seves cotes de vol i les velocitats provocant que el temps que transcorria des que es detectava la incursió fins que arribaven als objectius que volien atacar era cada cop més reduït. Els sistemes d'artilleria i de vigilància també anaven introduint innovacions que intentaven contrarestar les modificacions que introduïen els avions tant a nivell armamentístic com a nivell de comunicacions. Així, el 1918 la guerra aèria ja adquirirà una importància capital i començarà un període on per tal de teixir la defensa s'abandonaran les adaptacions d'armament de campanya i s'aniran introduint armaments i sistemes defensius pròpiament antiaeris. Si els avions, com dèiem abans, havien augmentat les cotes de vol i les velocitats, l'armament augmentà els calibres i intensificà les velocitats inicials que permetien augmentar la distància on podia arribar el projectil i disminuïa la duració del trajecte.

En l'àmbit defensiu s'havia de comptar que Mallorca era molt pròxima a l'illa de Menorca i que aquesta fins el febrer de 1939 va ser controlada pel bàndol republicà, amb totes les implicacions que això comportava, alguna de les quals hem exposat esquemàticament al treball referent a Porto Cristo ja referit. Dues illes amb potencial per portar a terme atacs tant per mar com per aire havien de tenir també forçosament i obligatòriament una xarxa de vigilància de defensa activa organitzada, amb observatoris instal·lats a punts sensibles, voluntaris col·laboradors, mobilització total de tropes disciplinades, desplegament de peces de campanya, abrics o nius de metralladora o bateries d'artilleria a la costa i a les principals cales, o aquelles amb més possibilitats de patir un desembarc naval, per tal de detectar i/o refusar qualsevol intent d'atac. De fet, ja diu Vindel Merced (1985, 1138) que si bé al principi de la guerra Mallorca es va demostrar com una fortalesa defensiva, més tard es convertiria en una eficaç base d'atac.

Aquests sectors marítims que havien de ser controlats i que alhora servien com a punts de vigilància, es podien dividir en tres tipus depenent de la facilitat que oferien a l'hora de patir un atac:

1. Els fronts actius, com podia ser el de Porto Cristo, on la profunditat dels seus fons, les condicions habituals de vent o el fet de presentar platges o llocs de costa de fàcil accés des de la mar, els convertien en fronts de probables atacs, almanco marítims, tal com ja s'havia vist l'agost de 1936 amb el desembarc de Bayo.

2. Els fronts de vigilància, com podia ser el de cala Magraner, on per qüestions geogràfiques les opcions d'un desembarc directe eren limitades. Eren fronts de possible encara que no probable desembarc.
3. Els fronts passius, on una natura amb penya-segats, escarpada o molt rocosa feia impossible el desembarc de tropes atacants.

S'havia de tenir en compte que la mar en si suposava un obstacle o una barriera defensiva de primer ordre, però necessitava una certa organització perquè fos efectiva. Les autoritats militars tenien molt en compte aquest fet, sobretot després del desembarc de les forces republicanes comandades per Bayo a les costes de Son Servera i Manacor degut a una vigilància poc efectiva i encara no organitzada. A l'estudi sobre l'observatori de Porto Cristo veim com els primers observatoris de la Red de acecho no s'inauguren fins a finals del mes d'agost de 1936, quan l'operació de Bayo ja és totalment activa a Mallorca, i que la zona de Manacor, immersa plenament en les accions de guerra, no comptà amb el primer observatori fins a la primera quinzena del mes de setembre. Això permeté a les tropes republicanes arribar fins a alguns dels seus objectius sense haver patit un refús inicial.

Cal dir també que els observatoris que aquí veim, tant de la Red de acecho, en el cas de Porto Cristo, com els posts d'Observació i Vigilància de Costes, també de Porto Cristo o de cala Magraner, podien estar recolzats per observatoris destacats, és a dir, per vaixells o avions que anassin més enllà de la costa terrestre en missions de reconeixement defensiu o de vigilància.⁹

A més, tota la costa peninsular mediterrània estava també en mans de l'exèrcit republicà, fet que incrementava per a l'exèrcit nacional la importància geoestratègica de Mallorca per tal de tenir un cert control de la zona i establir bases navals i aèries, tant per a les forces nacionals com per als seus aliats, sobretot l'aviació italiana.

Segons Durán Pastor (2003, 41), la defensa de Mallorca té en aquells moments tal prioritat per al bàndol nacional que el general Franco, durant els primers moments de guerra, no dubta a donar l'ordre d'afusellar «al que desfallezca» en aquesta missió per exigir-ho «la salut de la patria» i la mateixa «existència de la isla».

⁹ Sabem que a vint milles de la costa al nord-oest de Sóller i al sud de sa Dragonera havien estat col·locades dues barques de bou que feien aquesta funció i que es comunicaven amb la del quarter general d'Aviació de forma telegràfica (Massot i Muntaner 1998, 193). També sabem que hi havia unes patrulleres que donaven servei permanent a la badia de Palma i al Port de Sóller (Vindel Merced 1985, 1140). Igualment hi havia esquadilles de caces *legionaris*, és a dir, italians, que actuaven des de les bases aèries de l'illa i que feien el servei de vigilància «a quienes Mallorca debe estar muy agradecida», segons deia Benjamín Llorca (Massot i Muntaner 1998, 145).

També el comandant d'artilleria i professor de l'Escuela Militar de Montaña de Jaca (Osca), Eduardo Munilla, explicaria que les bases de Mallorca desenvoluparen un paper similar al que jugaren les d'Anglaterra a l'hora d'atacar el continent, o al de les illes del Pacífic en l'atac al Japó durant la II Guerra Mundial (Munilla 1951, 376). Des de les bases aèries de l'illa partiren molts d'avions que, aprofitant la rudimentària i precària Red de acecho d'alguns indrets de la costa peninsular, aconseguiren batre grans ports del Mediterrani.

Observatori de cala Magraner

Com a Porto Cristo, a cala Magraner s'havia establert també un post d'Observació i Vigilància de Costes. La situació geogràfica era a la punta nord (N) de la cala i com que en aquell indret no existia cap tipus d'edificació habitable per allotjar la tropa del personal que era destinat a donar aquest servei, el 13 d'octubre de 1938, i amb caràcter d'urgència, s'instà les autoritats de fortificacions pertinents que elaborassin un pressupost per tal de portar a terme les obres, imprescindibles per a què el personal destinat al post de cala Magraner quedàs allotjat degudament i el clima o les inclemències meteorològiques no impedissen portar el servei amb normalitat i eficàcia.

Les vigilàncies es feien de vint-i-quatre hores en diferents torns complint la premissa de continuïtat, imprescindible en qualsevol tasca de vigilància. Calia evitar qualsevol incursió per sorpresa. Com que la missió era de vigilància i no d'entrar en combat ni resistència contra un possible atac enemic, els destacaments eren reduïts, normalment de quatre o sis soldats i algun comandament. Els posts de comandament o les centrals de comunicacions on s'hi enviaven les alertes o les alarmes se situaven allunyats de la costa per evitar que, en cas d'un atac, quedassin implicats tot d'una en les accions bèl·liques de primera línia i s'impedís així que poguessin exercir les seves funcions de comandament. El gruix de la tropa, excepte a alguns indrets que així ho requerien, tampoc no era concentrada just a la costa. Normalment on hi havia perill de desembarcaments els destacaments eren concentrats a les proximitats però no a la costa, on no s'hi traslladaven fins que la informació que es rebia no establia un perill real. Això, segons Ariza García (1944, 11), permetia un major descans de la tropa i que es pogués dedicar a la instrucció. Per tant, veim com el primer punt de defensa de l'illa el representava la xarxa d'aquests petits observatoris de la qual formaven part el de cala Magraner o el de Porto Cristo amb un mínim destacament d'efectius humans.

Les condicions d'allotjament en què es trobava la tropa en una missió de vigilància que es podia convertir en rutinària o monòtona sens dubte influïen i afectaven el rendiment del destacament, per això es procurava que cada post o observatori estàs dotat de les mínimes condicions per fer-hi estades més o menys llargues.

El post de cala Magraner era un més dels que s'establiren a la coneguda com Zona N de Mallorca. En l'edificació que s'havia de portar a terme s'hi havien d'allotjar 1 sergent, 1 caporal, 3 observadors i 3 telegrafistes i s'havia de construir una garita per aixoplugar el soldat que estàs de guàrdia d'observació. Tal qual com al de Porto Cristo. La comunicació que ordenava realitzar el pressupost de les obres, tal com ja hem dit, fou signat dia 13 d'octubre de 1938 pel tinent coronel enginyer comandant Ramón Taix Atorrasagasti i, a diferència del post de Porto Cristo, la segona signatura era de Marcial Rueda Palencia,¹⁰ ajudant d'obres militars. El pressupost de què disposam pel que fa a la caseta i a la garita és idèntic al que es feu per al post de Porto Cristo, tant en conceptes com en preus. En aquest de cala Magraner, però, s'hi inclou el pressupost de la construcció de l'aljub, que serà l'única part que transcriurem, juntament amb els totals, perquè ja tenim les mateixes dades transcrites en l'estudi que esmentàvem sobre els observatoris de Porto Cristo, publicat en aquestes mateixes Jornades.

10 En coneixem alguns detalls biogràfics interessants. El 1938 es publicà al *Boletín Oficial del Estado* de dia 28 de febrer, pàg. 5998, que havia de percebre el «Premio de efectividad: Se conceden los premios de efectividad que se expresan a los Jefes, Oficiales y asimilados que figuran en la siguiente relación por hallarse comprendidos en la Real Orden circular de 24 de junio de 1928 (C. L. núm. 253), debiendo percibirlos a partir de las fechas que se señalan». Així, dins el cos d'enginyers, pàg. 6002, hi trobam: «500 ídem [pesetas] al ídem [Ayudante] de Obra don Marcial Rueda Palencia, de la Comandancia de Obras i Fortificaciones de Baleares, a partir del 1º de diciembre de 1936. Rectificación a la Orden de 8 de marzo de 1937 (B. O. número 142) por no serle de abono para estos efectos los cuatro meses que señala la Orden de 14 de junio de 1909 (C. L. número 119)».

Era casat amb Joaquina Valderrama i la crònica social de l'edició sevillana de l'*ABC* de dia 10 de setembre de 1971, p. 72, recollia l'enllaç nupcial del seu fill Marcial Rueda Valderrama amb Carmen Baile Pérez al temple de Nuestro Padre Jesús del Gran Poder a Sevilla. La crònica el presentava com «el comandante de Ayudante de Ingenieros de Armamento y Construcción y arquitecto técnico». De fet, sabem que el 1960 era membre de l'Asociación de Ingenieros Técnicos Industriales de Cataluña/Baleares i és anomenat soci de mèrit ANPITI (Asociación Nacional de Peritos e Ingenieros Técnicos Industriales) refrendada per l'actual Unión de Asociaciones de Ingenieros Técnicos Industriales de España. A més, fou Colegiado de Honor del Consejo General de Colegios Oficiales de Ingenieros Técnicos Industriales.

Igualment sabem que el 1948 fou designat com a primer president de la Delegación de Baleares del Colegio Oficial de Peritos e Ingenieros de Cataluña/Baleares, càrrec que va ocupar fins el 1969 quan el substituï el fins llavors secretari Enrique Girona.

PRESUPUESTO

<i>ALGIBE</i>			
16	<i>27'125 m3 de excavación en roca dura.</i>	20 00	542 50
17	<i>11'280 m3 de hormigón de 400 kg. de cemento del país para los muros de reveestimiento</i>	40 00	451 20
18	<i>0'667 m3 de hormigón con 300 Kg. de cemento del país para el brocel.</i>	35 00	23 34
19	<i>40'72 m2 de enlucido de cemento Portland.</i>	5 00	203 60
20	<i>10'00 m.l. de canal subterránea para la conducción de aguas al algibe.</i>	15 00	150 00
	<i>Suman las obras del algibe.</i>		1.370 64

<i>RESUMEN</i>			
	<i>Importan las obras de la caseta.</i>		6.741 17
	<i>Idem. las del algibe.</i>		1.370 64
	<i>Idem. las de la garita.</i>		395 24
	<i>Suma.</i>		8.507 05
	<i>2% imprevistos y Retiro Obrero.</i>		212 95
	<i>Suma.</i>		8.720 00
	<i>Rebaja del 10% por la parte del personal de tropa que se emplea en las obras.</i>		870 00
	<i>TOTAL.-----</i>		7.850 00
	<i>Importa este presupuesto la cantidad DE SIETE MIL ÓCHOCIENTAS CINCUENTA PESETAS.</i>		

Palma, 19 de octubre de 1938.

III Año Triunfal

EL AYUDANTE DE OBRAS MILITARES,

Marcial Rueda [signat]

Palma, 19 de octubre de 1938.

III Año Triunfal.

EXAMINADO:

EL T. CORONEL ING^a COMANDANTE,

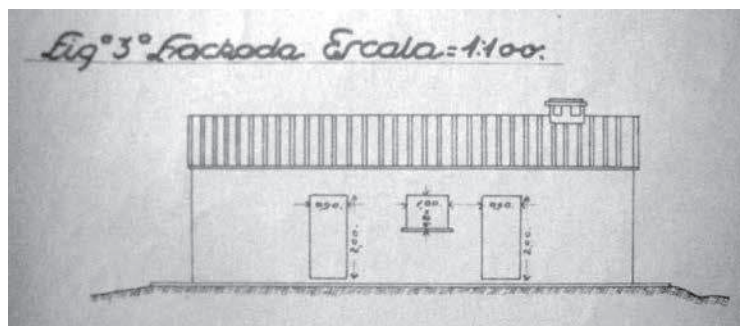
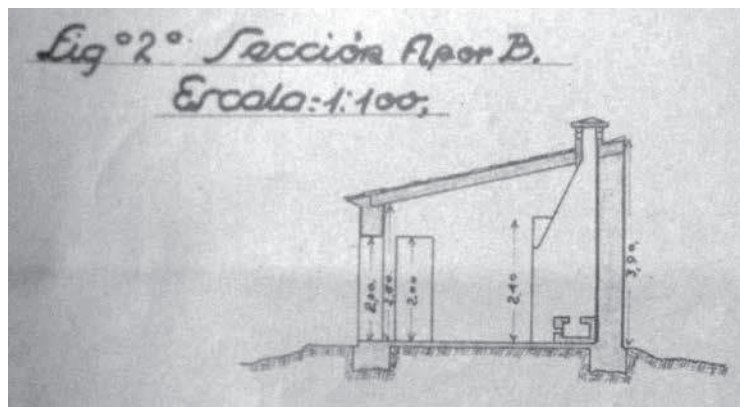
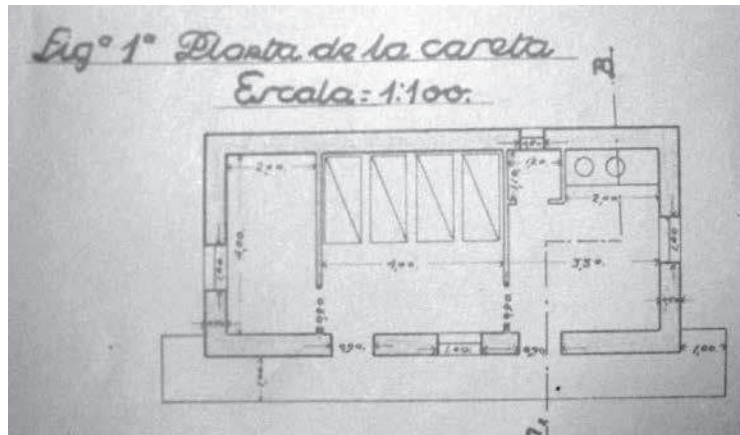
Ramon Taix [Signat]

La caseta es projectava de fàbrica d'obra en filades ordinària lligada amb morter de calç i que es realitzaria amb la pedra calcària que tan present era a les immediacions de l'emplaçament. La coberta que es projectava era a una sola aigua, estava formada per un entramat de biguetes de fusta, tauler de bovedilla i teula àrab lligada també amb morter de calç. Els envans es construïrien de pedra arenisca, o sigui marès, de 0,05 metres i lligada amb morter de guix. Els paraments interiors serien guarnits, enlluïts i emblanquinats i el exteriors rejuntats amb morter. El terra seria entrespolat amb ciment del país i enlluït amb ciment Portland.

La distribució de les habitacions i estances seria exactament igual que la de la caseta de Porto Cristo. El sergent disposaria d'una habitació independent, hi hauria un dormitori per a la tropa amb lloc per quatre lliteres de dues places i una cuina-menjador amb el seu fogó i un rebost per tal d'emmagatzemar menjar i beure.

De l'aljub es deia que quan s'havia fet l'estudi dels observatoris de la Red de acecho pertanyents a l'Exèrcit de l'Aire s'havia estudiat el model més econòmic, i s'havia aprovat que per als posts d'Observació i Vigilància, baix el control de l'Exèrcit de Terra, es projectassin els mateixos. Aquest de cala Magraner, com la majoria dels que es construïren, s'havia d'excavar directament a la roca, fet que suposava un esforç de treball i econòmic més alt. En aquells estudis al·ludits dels aljubs de la Red de acecho, en què es basen també els d'Observació i Vigilància de Costes, es considerava suficient una capacitat de 15 m3 i es calculava un consum diari per part de la guarnició de 100 litres, com ja hem vist en parlar de la construcció de l'aljub a Porto Cristo pertanyent a la Red de acecho. Així, es calculava una profunditat de 3,30 metres, dels quals 1,10 metres formaven el coll que tenia 0,20 metres d'amplada i 2,20 metres de profunditat del dipòsit l'aljub, amb una planta en superfície de 3,00 x 2,00 metres.

Anys més tard, per la falta de pluges a la zona, el sergent de carrabiners Julio Pérez Trigueros, de la 1a secció de la 4a companyia, dia 26 de juliol de 1940 notificava que l'aigua de la cisterna del destacament de cala Magraner, que juntament amb el d'Artà i el de Portocolom pertanyien a l'Agrupació Est, estava a punt d'esgotar-se. Demanava que se li concedís un subministrament d'aigua per les necessitats del personal del destacament, que aquell any 1940, quan la II Guerra Mundial ja s'havia iniciat, estava format, a part del sergent Pérez Trigueros, pels carrabiners Pedro Cayón de Aza, Paulino Orzáez Quesada, Maximino García González, Pedro Martínez Peña, Florencio Expósito Vicente, Juan Calvo Vicente, Vicente Sebastià Ribot, Alfonso García Armesto i Antonio Pereira García.

Els tres plànols de la caseta on s'havia d'allotjar la tropa.

La petició per al subministrament d'aigua la varen haver de repetir poc més d'un mes després, dia 1 de setembre, per no haver estat atesa la primera. El motiu que provoca la petició que fan els carrabiners del post de cala Magraner pensam que també degué provocar un problema d'abastiment d'aigua a l'aljub de l'observatori pertanyent a l'Exèrcit i que aquí tractam.

L'abastiment d'aigua de la tropa, tot i tenir una mínima infraestructura de pous o aljubs, no sempre era una qüestió senzilla. Vegem ara un exemple referit a l'observatori de la Red de acecho de les Planes de Son Bunyola (Banyalbufar), que tot i pertànyer a cossos diferents devien compartir dificultats. La comunicació l'envia dia 16 d'agost de 1937 Jaume Nicolau Mesquida, batle d'Esporles, al cap del Servei d'Antiaeronàutica a Palma:

Acuso a V.S. recibo de su comunicación de fecha de 13 del actual, debiendo manifestarle que hasta ahora esta Alcaldía se ha preocupado de que a los observadores del puesto de Las Planas no les faltara agua y no les ha faltado aprovechando los ratos perdidos en que no había trabajo para el caballo; pero la obligación que V.S. impone a este Ayuntamiento de llenar la cisterna de dicho Observatorio es muy difícil de poder cumplir porque no disponemos mas que de un mal carro cuba con el cual, dada la distancia de donde se ha de transportar el agua y el mal camino que se ha de atravesar, se tardaría unos dos meses en llenar aquel depósito, y esto dejando abandonados otros servicios de carácter municipal que el Ayuntamiento tiene la obligación de atender.

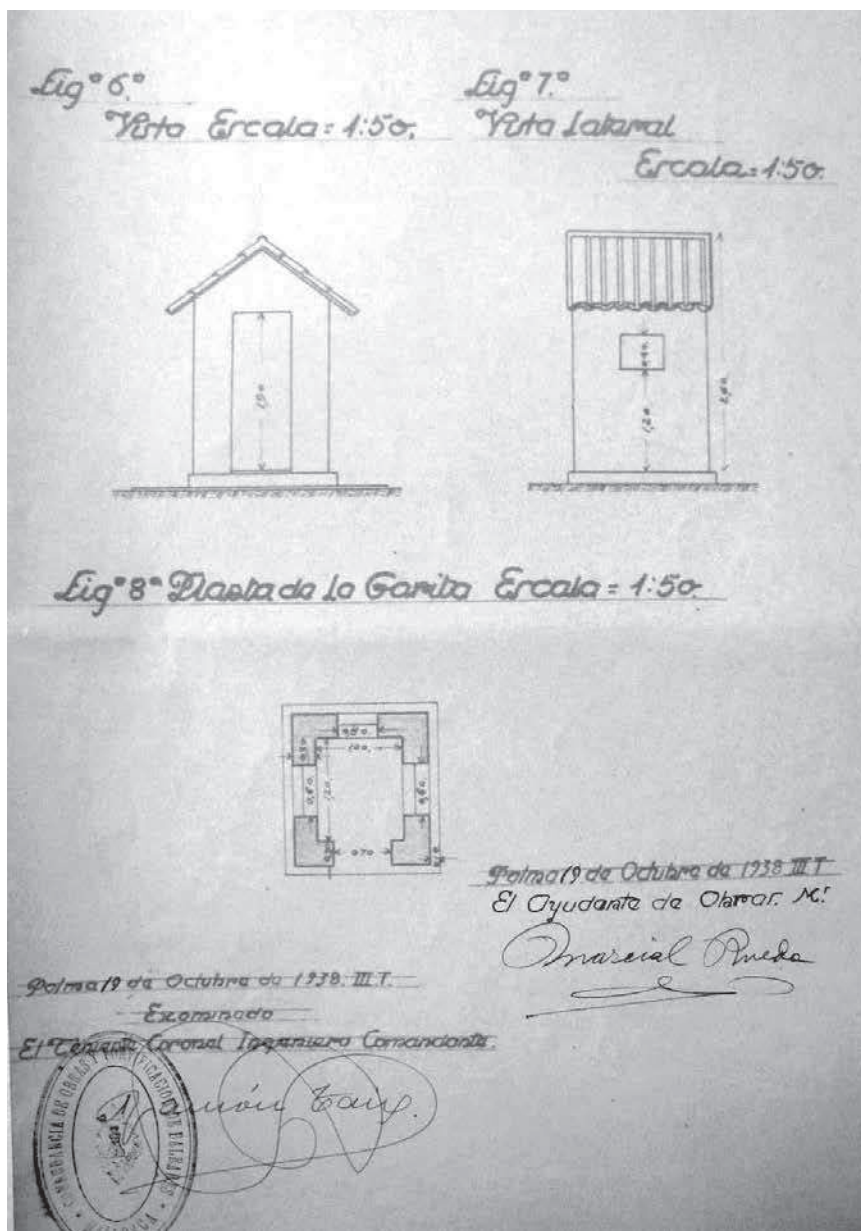
Además hay que tener en cuenta que el Observatorio de Las Planas está situado en el término municipal de Banyalbufar y no en el de Esporles, y no hay ninguna razón para que únicamente sea este Ayuntamiento el que lleve toda esta carga.¹¹

De la garita per a la vigilància, als documents relatius al pressupost i descripció de les obres, com de l'aljub, tampoc no n'hi ha descripció, simplement remet als plànols adjunts per veure la forma i les dimensions.

Els preus del treball i dels materials amb què s'elaboren aquests pressuposts, com l'elaboració de l'aljub, eren els mateixos que també figuraven en les partides dels posts d'observació de la Red de acecho pertanyent al servei d'Aviació, ja que les condicions d'uns i altres eren molt semblant.

La Comandància d'Obres i Fortificacions de Balears esperava que l'obra s'executàs, mentre el temps ho permetés, en un termini de dos mesos i pareix que ja havien començat la setmana anterior a l'entrega del pressupost. Es preveia que si s'hagués fet únicament i exclusivament amb personal civil hauria costat 8.720 pessetes, però per tal de rebaixar costos les autoritats pertinents facilitaren una part de la tropa per participar també a l'obra i això havia suposat una disminució total del 10% del que havia de costar. Quedava així amb un cost total de 7.850 pessetes. A més, es preveia pagar el jornal militar reglamentari als soldats de la

¹¹ Arxiu Municipal d'Esporles, sig. 712.

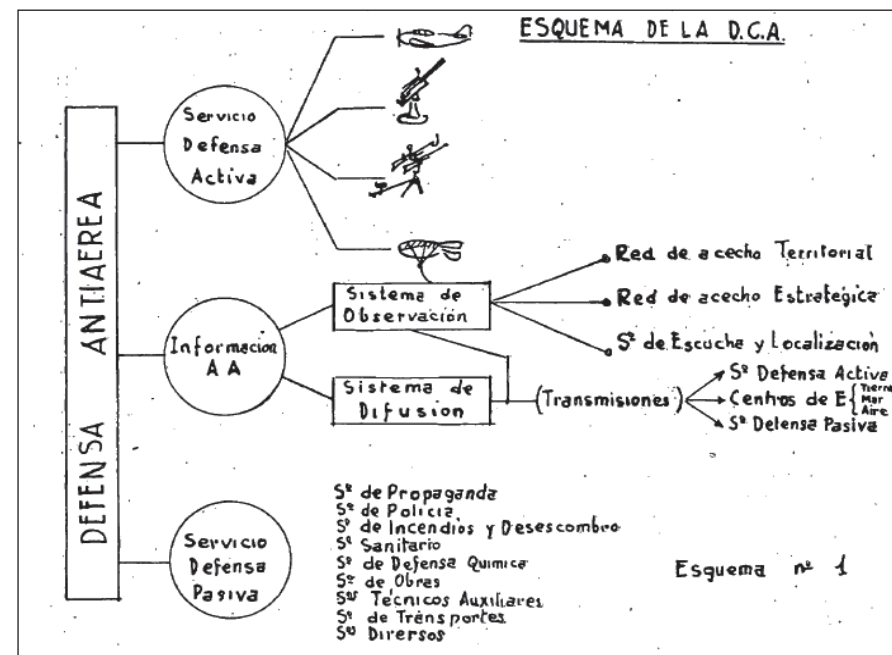

Plànols de la garita.

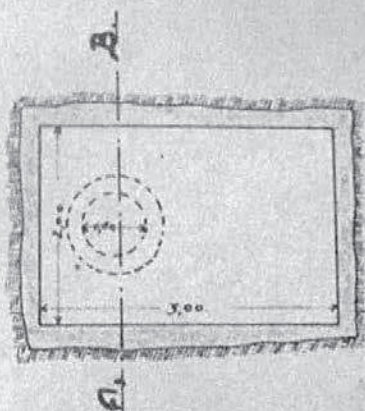
tropa que fessin feina en l'execució de l'obra.

El pressupost de les obres aportava una sèrie de plànols de les construccions previstes: la planta, la secció A B i la façana de la caseta; la planta i la secció A B de l'aljub, i una vista frontal, un altra lateral i la planta de la garita. Com podem veure a les il·lustracions que adjuntam, tant la caseta com la garita eren idèntiques. L'aljub, tal com deïem, també era igual als que s'havien construït o es projectaven construir a altres posts tant d'Observació i Vigilància de Costes com de la Red de acecho. Podem exposar l'exemple dels plànols projectats per a les obres del post d'Observació i Vigilància de Costes de Ca Madò Pilla, a Valldemossa, observatori consignat amb el número 93, i també fetes el novembre de 1938, on la caseta és totalment diferent a la de Cala Magraner, o a la que hem vist a l'estudi referent a Porto Cristo, on no s'hi construeix garita però tant la planta com la secció A B de l'aljub és idèntica.

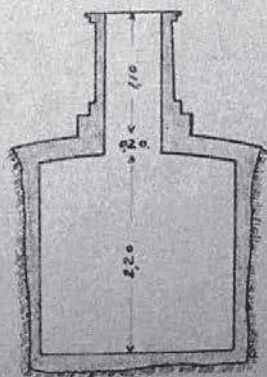
Posteriorment el conjunt de vigilància antiaèria s'integraria a la Direcció General d'Antiaeronàutica de la qual Montel Touzet (1944, 58) ens n'oferia un esquema gràfic.

*Fig^o 4. Planta del Aljiba
Escala = 1:50.*

*Fig^o 5. Secció A por B.
Escala = 1:50.*

Plànol de l'aljub de cala Magraner.

Visita i estat actual de les construccions

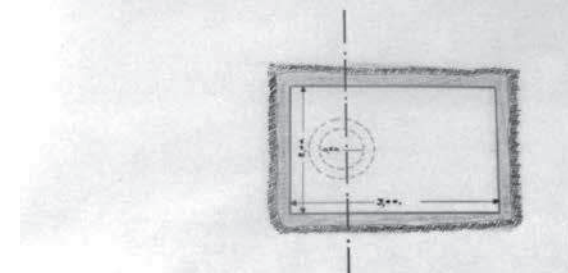
Dia 13 de març de 2018 vàrem poder visitar les construccions, o el que en queda, que tractam en aquest estudi. Ens acompanyà Antoni Pasqual, a qui hem d'agrair profundament el seu guitage i les indicacions toponímiques i històriques que ens va aportar.

Deixàrem el cotxe a l'aparcament de Son Josep de Baix. Na Margalida Puigserver, amiga i propietària, havia avisat madò Maria, la madona, de la nostra arribada. També volem agrair a les dues les atencions rebudes.

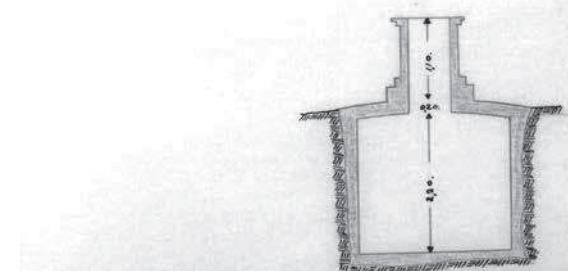
Un cop aparcat el cotxe agafam el camí que des de les cases de Son Josep de Baix va fins a la mar. Després d'una caminada d'uns 20 minuts passam de les terres de la possessió de Son Josep de Baix a les de l'Hospitalet Nou o d'en Vives i arribam a la Punta des Moro, lloc de les construccions.

Visitam primer la garita. La construcció es manté en peu. Prenem les mides del portal, finestres, murs i espais interiors i exteriors i coincideixen amb les que s'indiquen en els plànols que s'adjuntaren al pressupost i que presentam. De les quatre façanes, la que està encarada a la mar ha perdut el morter, sens dubte per efectes marítims (vent, sal, temporal...), mentre que les altres tres encara la mantenen en bona part. El portal està encarat cap al sud-oest, està fet de marès, i la banda de l'esquerra, la de més devora la mar, està en un estat visiblement més dolent que la banda dreta. La resta de parets són fetes de pedra extreta del ma-

Fig^o 4. Planta del aljiba. Escala = 1:100.

Fig^o 5. Secció por A-B.

Plànols de l'aljub de Ca Madò Pilla, l'observatori de Valldemossa. Podem comprovar que és idèntic al de cala Magraner (Manacor).

La garita de vigilància amb el coster més exposat a les inclemències meteorològiques i marines ja sense teules ni morter.

El coster més ben conservat de la garita que fins i tot guarda quasi tota la teulada.

Coberta de la garita vista des de l'interior.

teix terreny. La coberta es manté en part. A la part interior es veuen unes bigues primes de fusta i bovadilles. A la part exterior la teulada a dues aigües. La que està situada a la banda de la mar ha perdut les teules, que es troben al terra fet trencadissa, però conserva les bovadilles. L'altre aigua de la teulada es conserva i hi ha quasi totes les teules.

Part posterior de la casa habitatge.

A uns 30 metres cap al nord-est trobam la caseta on s'allotjava la tropa. No hi ha camí entre l'una i l'altra, si n'hi hagué les mates i alguna altra vegetació típica l'ha fet desaparèixer. La construcció també es manté dreta però ha perdut la teulada per complet i les parets mitjaneres interiors, tot i que encara es veuen les mosses on anaven encallades les bigues, de les quals tampoc queden restes. Referent a la part exterior de les parets, com a la garita, la més perjudicada és la que està encarada cap a la mar pels mateixos motius que ja hem explicat. El portal i la finestra principal estan situades cap al sud-oest, com les de la garita, mirant cala Pilota. L'interior conserva part de l'entrespolat i part dels fogons de la cuina i unes petites mènsules llargueres per posar-hi prestatges on hi havia un petit rebost.

La construcció que fa les mides que indiquen el plànols que adjuntam, ara és d'una sola nau però tant a les parets com al terra encara es pot observar clarament on hi havia les parets mitjaneres.

Enfront de la casa hi trobam la tercera construcció, l'aljub. Ha perdut el cos

Interior de l'habitatge de la tropa. L'estança del fons era la que corresponia a l'habitació del comandament.

del coll i només conserva el coll. El dipòsit conté pedres i trossos de marès. No hi ha aigua. Del centre del portal que corresponia a la cuina fins a l'arqueta de recollida d'aigua, hi midam 3,22 metres en línia recta, tot i que observem que la canal baixant que recollia l'aigua de la teulada està situada entre la finestra i el portal de l'habitació on dormia la tropa; per tant, per baix terra la canal arriba a aquesta arqueta de forma diagonal.

Una mica més cap a l'est hi trobam una antiga caseta de carrabiners que pel tipus de construcció es veu clarament més antiga; també ha perdut tota la coberta però guarda les quatre parets, el portal i dues finestres.

La construcció just en aquest punt d'aquestes edificacions defensives o d'observació mostra com, ja des d'antic, la zona oferia les condicions favorables per vigilar un espai molt ampli de costa, fins i tot de terreny interior. Des d'aquí es controla perfectament l'entrada a cala Magraner, a cala Pilota i a cala Virgili, a més de tenir un domini visual absolut fins a la punta de ses Penyes Altes en direcció sud. En direcció nord es controla la cova del Pilar, cala Sequer, cala Enganapastor o la punta de Llevant. Cap a la part interior hi ha una sèrie d'elevacions que també es divideixen des del punt d'observació, entre les més importants sa Muntanya Grossa de 275 metres, el puig Negre de 266 metres, na Fogassot de 203 metres o part de la Mola des Fangar de 318 metres.

Restes dels fogons de la cuina.

Vista exterior de la façana de l'habitatge amb l'aljub a davant.

L'aljub on es recollia l'aigua per a consum de la tropa.

La garita en un primer pla, l'habitatge dels soldats a l'esquerra i la caseta de carrabiners a la dreta.

Agraïments

Volem agrair al personal del Centre d'Història i Cultura Militar de Balears per metre'ns i facilitar-nos la consulta d'alguns documents del seu arxiu; a Antoni Pasqual per haver-nos acompanyat als llocs on eren situats aquests observatoris, i a Margalida Puigserver, propietària de Son Josep de Baix, i madò Maria Bosch Suñer (a. de *Son Banús Mola*), madona de la mateixa possessió, per les atencions rebudes quan vàrem fer la visita a Cala Magraner.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARIZA GARCÍA, Narciso (1944). «Valor actual de la defensa de costas». *Ejército. Revista ilustrada de las armas y servicios*, número 48 (enero), p. 8-12.
- GUAL, Gaspar (1988). «Hace 50 años. Los soldados de Bonany». *Apóstol y civilizador*, núm. 150 (maig), p. 20.
- DURÁN PASTOR, Miguel (2003). «Franco y Mallorca». *Diario de Mallorca* (1 de juny), p. 41. [Especial 50 aniversari]
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1998). *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or).
- MONTÉL TOUZET, Arturo (1947). «El servició de informació en la D.C.A.». *Revista de Aeronáutica*, número 77 (abril), p. 55-64.
- MUNILLA, Eduardo (1951). «Evolución de la lucha entre aviones y cañones». *Revista de aeronáutica*, número 126 (mayo), p. 372-383.
- MURILLO I TUDURÍ, Andreu (1997). *La guerra civil a Menorca (1936-1939)*. Edicions Documenta Balear.
- FERRER MASSANET, Rafel (1997). «El observatorio de Porto Cristo en la red de acecho (1936-1943)». *Perlas y Cuevas*, núm. 943 (4-17 juliol).
- RODRÍGUEZ SAIZ, Jesús (1987). «La artillería de Mallorca». *Ejército. Revista de las armas y servicios*, núm. 569 (juny), p. 34-47.
- VINDEL MERCED, Francisco (1985). «La red de acecho». *Revista de aeronáutica y astronáutica* (noviembre), p. 1137-1141.
- Zona Aerea de Baleares. Unidad de Información Antiaeronáutica. Historial de los observatorios de la isla de Mallorca*. Suc. Amengual y Muntaner.